

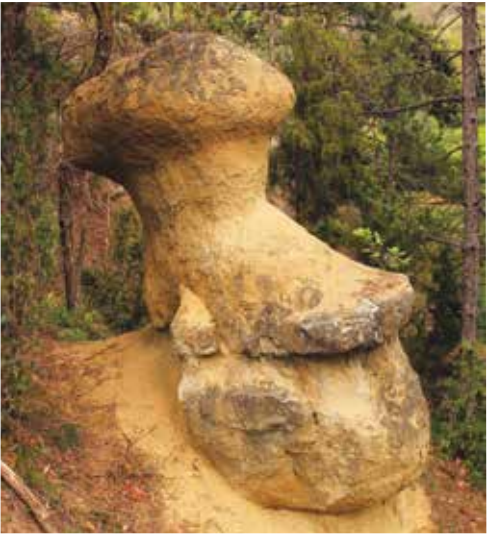

Vegyes juhnyáj Bükkszenterzsébet határában

TARNAVIDÉKI TÁJVÉDELMI KÖRZET

• Védetté nyilvánítás: 1993; • terület: 9626,6 ha

A tájvédelmi körzet a Heves–Borsodi-dombság (Vajdavár-hegycsoport) területén három különálló egységből áll: legjelentősebb része (9551,3 ha) egy tömbben található Istenmezeje, Váraszó, Bükkszenterzsébet, Tarnalelesz, Szentdomonkos, Arló, Borsodszentgyörgy és Domaháza határában, melytől elkülönül a hevesaranyosi (67,6 ha) és a csernelyi (7,7 ha) rész.

Gombaszikla a Pes-kő oldalában

A terület kiemelkedő földtani-felszínalaktani, s egyben tájképi értékei a dombvidéket alkotó *homokkő* (Pétervásárai Homokkő Formáció) *természetes feltáródásai*. A leglátványosabb a bükkszenterzsébeti *Nagy-kő* 60–80 m magas, csaknem függőleges sziklafala. Hasonlóan impozánsak a Vermes-völgy és a Leleszi-völgy találkozásánál emelkedő *Pes-kő* sziklafalai, valamint a Szarvas-kő-völgy magas, meredek sziklaorma. A kőzetet „cipőköves homokkő”-nek is nevezik, mivel a kőzetpadok mentén zsákra, cipőra emlékeztető dudorok sorakoznak. Az erősen öszecementált homokkőfoltokat a külső lepusztító erők (eső, szél, fagy) preparálták ki lazább környezetükből. Istenmezején a mintegy 500 m hosszú, 20–30 m magas homokkő fal domború felszínéből szabályos „sorokban” kiemelkedő konkréciók a helyi lakosságot letarolt szőlősorokra emlékeztették: innen ered a „Noé szőlője” elnevezés és a hozzá kapcsolódó legenda.

A védett terület zárt erdőtümbjének zömét cseres-tölgyes alkotja, amely a lapos hegytetők, valamint a nyugatias és keleties lejtők zonális erdőársulása. A gyertyános-tölgyesek a völgytalpakon találhatók leginkább, de állományaik kesztőiújjszerűen benyúlnak az érintkező cseres-tölgyesekbe illetve bükkösökbe is. Az északi kitértésű lejtőkön és a mélyebb völgyekben kialakult, viszonylag nagy kiterjedésű, extrazonális jellegű közep-hegységi bükkösök már kárpáti, montán hatást tükröznek. Ezt a kárpáti, hegyvidéki hatást mutatja például a

Egztotikus megjelenésű a tarka nőszirm

Ikrás fogasir

sugárkankalin (*Primula elatior*), a farkasboroszlán (*Daphne mezereum*), az ikrás fogasir (*Cardamine glanduligera*) és a fehér acsalapu (*Petasites albus*) előfordulása. A völgytalpi bükkös erdők disze a hazánkban először innen kimutatott pontuszi nőszőfű (*Epipactis pontica*) nevű orchidea-féle. A meredek, déli lejtőkön extrazonális helyzetben, viszonylag kis területen alakultak ki melegkedvelő tölgyesek és egy-két helyen bokorerdőfoltok molyhos tölgy-gyel (*Quercus pubescens*) és pukkanó dudafürttel (*Colutea arborescens*). Ezekben találjuk a Mátra és a Bükk hegylábi részeiről felhatoló erdőssztyepp-fajokat, amelyek sokszor itt érik el elterjedésük északi határait. Külön figyelmet érdemelnek a patakparti égerligetek, melyekhez faigazdag mocsári növényzet (mocsárrétek, magassósok, forrás-lápok, lápi és mocsári magaskörösök) kapcsolódik. Ezek élőhelyeül szolgálnak olyan ritkaságoknak, mint például a széleslevelű gyapjúsás (*Eriophorum latifolium*), a széleslevelű ujjaskosbor (*Doctylorhiza majalis*), az óriás zsurló (*Equisetum telmateia*), a mocsári golyaorr (*Geranium palustre*) és a szárnyas görvényfű (*Scrophularia umbrosa*). A fátlan növényártásulások közül legértékesebbek a meszes homokkősziklákon kialakult sziklagyepek, melyekben domináns a deres csenkesz (*Festuca pallens*). A fedetlen homokkő felszíneken és a homokkő málladékan kialakult lappangó sásos zárt gyepek jellemző faja a hegyi gamandor (*Teucrium montanum*), de előfordul a ritka, védett homoki vértó (*Onosma arenarium*), szürkés ördög-szem (*Scabiosa caucensis*), törpe nőszirm (*Iris pumila*), leány- és fekete kőkörcsin (*Pulsatilla grandis*, *P. pratensis* subsp. *nigricans*) is.

A tájvédelmi körzet természetközeli állapotú élőhelyei gazdag faunát rejteneek. Rovarokban a fátlan, korábban legeltetéssel fenntartott felszár gyepek a legfajgazdagabbak. A legmelegebb gyepekben repülnek a rablópillék (*Libelloides macaronius*), a barnabundás boglárkák (*Polyommatus admetus*) és a hegyi törpebog-

Havasí cincér

lárka (*Cupido osiris*). A nyitott patakvölgyekben ma még gyakori a keleti gyöngyházelpe (*Argynnis laodice*), a patakmenti magaskörösökben és lápokban golyaorboglárka (*Aricia eumedon*) él. A meleg, de párs völgyek erdőszegélyeiben növd lednekafajokon fejlődnek a trópusi megjelenésű kis fehérsávospékék (*Neptis sappho*) hernyói. A kis színjátszólepkre (*Apatura illia*) a lápok, patakok füzes szegélyeiben, míg a nagy színjátszó (*Apatura iris*) a hűvösebb, üde tölgyes-, gyertyános-tölgyes szegély kecskefűzein fejlődik. A tájvédelmi körzet néhány völgyében fordul elő a harántfogú (*Vertigo moulinsiana*) és a nagy hasascsigá (*Vertigo moulinsiana*), amelynek

Váraszó középkori temploma

megőrzése érdekében élőhelyei az Európai Unió által is védett Natura 2000 területté lettek nyilvánítva. A forrásokban, patakokban bővelkedő területen számos kétlétűfaj lel otthonra. A legértékesebb faj a magasabb hegyvidékekre jellemző gyepi béka (*Rana temporaria*). A hullók közüli a fokozottan védett pannon gyík (*Ablepharus kitaibelii*) és az erdei sikló (*Elaphe longissima*) mindenképp kiemelendők. Az üde, dús aljnövényzetű erdőkben néhány évtizede még jelentős állománya élt a császarmadárnak (*Tetrastes bonasia*), amely azonban véresen lecsökkent. Az utolsó párok megőrzése érdekében a területen gazdálkodik vadásztársaságokkal, erdészetekkel komoly együttműködésre van szükség. A fehérhátú fakopáncs (*Dendrocopus leucotus*) a száraz fákban bővelkedő idős bükkösökben fordul elő, míg a fekete gólya (*Ciconia nigra*) és a békázosás (*Aquila pomarina*) a zárt bükkösök és gyertyános-tölgyesek ritka fészkelője. A terület szlovákiai erdősegekkel való közvetlen kapcsolatát mutatja, hogy a tájvédelmi körzet erdeiben több alkalommal előfordult a farkas (*Canis lupus*) és a hiúz (*Lynx lynx*).

Csupasz

Hogorós pele

Dombvidéki és hegyi rétek kezelése a Bükki Nemzeti Park Igazgatóság területén

A Tarnavidéki Tájvédelmi Körzet területén 2012-2015 között dombvidéki és hegyi rétek helyreállítására kerül sor európai uniós forrásból, a KEOP-3.1.2. konstrukció keretében. A védett természeti területen a gyepeket elsősorban a sziklai jellegű gyeptársulások, illetve legelők és kaszálók képviselik. A rekonstrukcióra kijelölt területek jellemzően fás legelők vagy gyümölcsösök voltak. A hagyományos használati módok elmaradása miatt beindult a természetes szukcesszió, ami a védett növény- és állatfajokban gazdag gyepterületek elszegényesedéséhez, teljes beerdősüléséhez vezet. Emiatt a

A Gyepes-völgy látképe

Pannogyík

A fokozottan védett gyurgyalag színompás madár

Alkalmi vendég a farkas

A Nagy-kői tanösvény

A 7,1 kilométer hosszú Nagy-kői tanösvényt 2010-ben hozta létre a *Bükki Nemzeti Park Igazgatóság*. Nyomvonala a tarnaleleszi temető déli sarkából indulva a Mocsolyás-völgy oldalában halad végig, majd kanyarodik fel a Buknásza gerincére. Ezen továbbfutva ér a Nagy-kő alá, ahonnan felkapaszkodik az impozáns szikla 392 méter magasan lévő csúcsára. A tanösvény a Nagy-kőről a Kő-völgyön és az Erzsébeti-völgyön keresztül vezet aztán be Bükkszenterzsébetre, ahol a földtani alapszelvénynél ér véget.

A túraútvonalon öt állomás van:

1. állomás: Változó táj I. – Gyepék
2. állomás: A Nagy-kő térségének állatvilága
3. állomás: Bronzkori telep
4. állomás: Változó táj II. – Erdők
5. állomás: Földtani alapszelvény

A tanösvény bejárása során érintünk szántókat, felhagyott területeket újra visszafoglaló réteket, sziklagyepeket, sovány legelőket, mind nagyobb részeket meghódító akácosokat, és sajátos összetételű, elegyes tölgyeseket. A tanösvény mentén olyan védett növényekkel nyílik alkalmunk megismerkedni, mint a *réti szegfű*, a *bársonyos kakukkszegfű*, a *pusztai árvalányhaj*. Óvatosan lépkedve láthatunk *éti csigát*, *szarvasbogarat*, *fali és fűrgye gyíkot*, hallhatjuk az *erdei pacirta*, *énekes rigó*, *vörösbegy* énekét, megcsodálhatjuk a szinpompás *gyurgyalagot*, vagy megfigyelhetjük a magasban köröző *darázsölyvet*, *fekete gólyát*, *Mezei nyúlalt*, *rókával*, *ézelet*, és kis szerencsével *mullonnal* vagy *gímszarvassal* is találkozhatunk.

A Tarnavidéki Tájvédelmi Körzetben létesített tanösvényt bejárva megismerkedhetünk a hegycsoport emberi tevékenység által jobban befolyásolt déli peremével. Látható, hogyan alakította, s alakítja ma is az itt élő ember e vidéket, illetve mely részekben marachatt meg leginkább a táj eredeti arculata. A nagyobb részt nyílt terepen és az erdőben sétálva, vagy a páratlan kilátást adó Nagy-kőről szétrnézve bepillantást nyerhetünk a tájvédelmi körzet természeti értékeibe, gyönyörködhetünk a tájban.

A *Heves–Borsodi-dombság* (Vajdavár-hegycsoport) felépítő, döntően oligocén és kisebb részben miocén kori *homokkő* változatos felszínformáit a tanösvény bejárása során, a Nagy-kőre felkapaszkodva, vagy a vízmosásokkal szabdalbt Kő-völgyben is megtekinthetjük. A bükkszenterzsébeti földtani alapszelvény pedig a glaukonitos homokkő és síir egyetlen felszínére foltszerűen települő negyedidőszaki (pleisztocén) képződményeket tár fel.

Szarvasbogár

Tarnavidék Landscape Protection Area

The landscape protection area - situated in the Heves–Borsodi Hills – consists of three separate units. The largest part, covering a total area of 9551,3 hectares, is located on the boundaries of Istenmezeje, Váraszó, Bükkszenterzsébet, Tarnalelesz, Szentdomonkos, Arló, Borsodszentgyörgy and Domaháza. Hevesaranyos (67,6 ha) and Csernelyi (7,7 ha) are both separate units.

The natural outcrops of the Pétervásárai Sandstone Formation are unique geomorphological features – and geological values – of the area. The most spectacular asset among them is the Nagy-kő in Bükkszenterzsébet, with its 60–80 metres high and almost perfectly vertical walls. The walls of Pes-kő at the intersection of Vermes and Leleszi valleys, and the steep peak of Szarvaskő are also noteworthy.

The rock formations here are often called “loaf shaped sandstones” because of the bread- and sack-shaped bumps along the edges of the platform. These bumps are cemented sandstone patches, separated from their looser environment by external erosive forces (rain, wind, freeze).

The protruding “lines” of concretions on the surface of the 500 metres long and 20–30 metres high sandstone wall in Istenmezeje reminded local people of a harvested vineyard – hence the name “Noah’s vineyard”, and the legend attached to it.

Major parts of the protected area’s forests are turkey oak-sessile oak woodlands, a typical tree association of plateaus and slopes facing west and east. Oak and hornbeam woodlands are mostly located in valley floors, often reaching into their neighbouring oak-sessile oak woodlands and beech forests. The relatively large extra-zonal beech forests on the northern slopes and in deeper valleys reflect the characteristics of the Carpathians.

The impact of the Carpathian Mountains is also reflected in the presence of oxlips (*Primula elatior*), mezerons (*Daphne mezereum*), *Cardamine glanduligera* and white butterburs (*Petasites albus*), *Epipactis pontica* – living in the beech forests of valley floors – is a type of orchid that was first discovered in this area. Extra-zonal xerotherm oak woodlands (including patches of shrub forests with downy oaks (*Quercus pubescens*) and bladder senna (*Colutea arborescens*) cover relatively small areas on the steep southern slopes. These forests provide habitat for forest-steppe plant species from the pediments of Mátra and Bükk. They usually reach the northernmost borders of their habitats here. The alder groves beside streams are also noteworthy, mostly because of their diverse marsh vegetation (marsh meadows, high sedges, spring marshes, etc.). These provide habitat for rarities like broad-leaved cotton-gass (*Eriophorum latifolium*), western marsh orchid (*Doctylorhiza majalis*), great horse tail (*Equisetum telmateia*), marsh cranenbill (*Geranium palustre*) and green figwort (*Scrophularia umbrosa*). The rock grasslands covering the calcareous sandstone rocks are the most valuable among the treeless plant communities of the area. The dominant species of these grasslands is pale fescue (*Festuca pallens*). Typical plants of the dwarf sedge grasslands of the uncovered sandstone surfaces are mountain germander (*Teucrium montanum*) and other rarities like the protected purple-golden drop (*Onosma arenarium*), fragrant scabious (*Scabiosa caucensis*), dwarf iris (*Iris pumila*), greater pasque flower and small meadow anemone (*P. pratensis* subsp. *nigricans*).

A kiskissatori körtemplom

A palinai gyümölcsös

Sugárkankalin

The well-preserved natural habitats of the landscape are rich in fauna. The most rich in beetle species are the treeless semi-arid grasslands, formerly used for grazing. The warmest grasslands are home to owflies (*Libelloides macaronius*), anomalous blues (*Polyommatus admetus*) and mountain blues (*Cupido osiris*).

The wetlands by the streams provide habitat for geranium arroy (*Aricia eumedon*). Pallas’ fritillary (*Argynnis laodice*) is still a common butterfly of east-facing stream valleys. Lathyrus species growing in the warm and humid woodlands are ideal development places for caterpillars of Pallas’ sailers (*Neptis sappho*). Caterpillars of lesser purple emperors (*Apatura illia*) develop in the willow forests beside streams, while purple emperors (*Apatura iris*) develop on the goat willows of cooler, fresh oak woods and oak-hornbeam forests. Some valleys of the landscape protection area are home to Desmoulin’s whorl snails (*Vertigo moulinsiana*). To protect the species, their habitats are declared Natura 2000 areas, protected also by the European Union. The area is rich in springs and streams, providing habitat for numerous amphibious species, among which the most valuable is the common frog (*Rana temporaria*), typically living in higher mountains. Decades ago, the forests were rich in hazel grouse (*Tetrastes bonasia*), but the population has decreased significantly over the years. In order to protect the remaining livestock, close co-operation is necessary with local forest management organisations.

White-pecked woodpeckers (*Dendrocopus leucotus*) usually nest in older beech forests, while black storks (*Ciconia nigra*) and lesser spotted eagles (*Aquila pomarina*) are rare species of old beech forests and closed oak-hornbeam forests. The fact that grey wolves (*Canis lupus*) and Eurasian lynx (*Lynx lynx*) were spotted many times in the landscape protection area proves its direct connection with Slovakian woodlands.

The 7.1 km long Nagy-kő study trail was established by the Bükk National Park Directorate in 2010. The trail starts from the southern corner of the Tarnalelesz cemetery, goes along the side of Mocsolyás valley, then turns upwards to the ridge of Buknásza, reaches Nagy-kő, and goes up to the imposing summit at an altitude of 392 metres. From Nagy-kő, the trail leads through Kő-völgy and Erzsébet-völgy to Bükkszenterzsébet, and terminates at the geological base section.

The trail passes along arable lands, meadows and rock grasslands taking over abandoned farmlands, rough grazing lands, expanding acacia woods, and mixed oak forests with unique plant associations. Along the trail, visitors can see protected plants like maiden pink, rose campion and feather grass. Burgundy snails, stag beetles, common wall lizards and sand lizards can also be observed; the song of woodlarks, song thrushes, European robins can be heard. Other noteworthy birds like colourful European bee-eaters, European honey buzzards or black storks are a common sight, too. European hares, foxes, roe deer and, with a bit of luck, mouflons or red deer can also be spotted here.

The five stations of the trail are:

1. station: Changing landscape I. – Grasslands
2. station: The wildlife of the Nagy-kő area
3. station: A Bronze Age settlement
4. station: Changing landscape II. – Forests
5. station: Geological base section

Kesztrétgaztett homokkő feltárása

BÜKKI NEMZETI PARK IGAZGATÓSÁG

Cím: 3304 Eger, Sánc u. 6. • Levelezési cím: 3301 Eger, Pf. 116
Telefon: 36/411-581 • E-mail: titkarsag@bnpi.hu

www.bnpi.hu

BNPI Tarna–Lázberc természetvédelmi tájegység

e-mail: tlte@bnpi.hu

Szerkesztette: Baráz Csaba

A szöveget írták és a fényképeket készítették: Baráz Csaba, Bartha Csaba, Kalotás Zsolt, Szitta Tamás

Térképet készítették: Katona Zoltán – A&Z 1.1 Térképműhely

A fordítást készítette: Kangúr Márk

Lektorálta: Dr. Dávid Lóránt

Nyomdai munkák: Garamond Kft., Eger

Grafika, tördelés: Molnár Zoltán, Dányi József

Kiadja: Bükki Nemzeti Park Igazgatóság

Felélős kiadó: Dr. Horváth Ákos

ISBN 978-963-9817-34-0

Eger, 2014

A kiadvány a „DOMBVIDÉKI ÉS HEGYI RÉTEK KEZELÉSE A BÜKKI NEMZETI PARK IGAZGATÓSÁG TERÜLETÉN” című KEOP-3.1.2./ZF/09-11-2012-0013 projekt keretében készült el.

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Regionális és Fejlesztési Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

A TARNAVIDÉKI TÁJVÉDELMI KÖRZET TÉRKÉPE

1 : 40 000

BÜKKI NEMZETI PARK IGAZGATÓSÁG

